

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЕКОЛОГІЯ.  
АГРОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 582.736.3:630\*228 (292.486)  
© 2016

**Ю.І. ГРИЦАН,**  
доктор біологічних наук

**С.А. СИТНИК,**  
**В.М. ЛОВИНСЬКА,**  
кандидати біологічних наук

Дніпропетровський державний  
аграрно-економічний університет,  
Україна  
E-mail: ygritsan@mail.ru  
м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД  
У СТРУКТУРІ  
ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА  
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Детально проаналізовано кількісний та якісний склад сучасних категоріальних мереж природно-заповідного фонду, особливості їхньої структури для Дніпропетровської області та земель державного лісового фонду. Розглянуто таксаційну структуру деревостанів *Robinia pseudoacacia* L. – одного з найпоширеніших деревних видів лісових насаджень у межах об'єктів природно-заповідного фонду, підпорядкованих державному підприємству “Верхньодніпровське лісове господарство”.*

*Ключові слова:* природно-заповідний фонд, Дніпропетровська область, робінієві деревостани, лісівничо-таксаційний аналіз.

**Постановка проблеми.** Розвиток природно-заповідної справи повинен бути найважливішим пріоритетом довгострокової державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища [16]. Дніпропетровська область посідає одне з останніх місць серед областей України за площею заповідних територій. Порівняно навіть із середнім для України відсотком заповідності – 5,7 % цей показник для області на рівні 1,7 % є вкрай незадовільним. Це зумовлено різноманітними причинами. На нашу думку, до головних серед них можна віднести значний рівень антропогенної трансформації природних степових екосистем, розораність ґрунтів, розвинений промисловий комплекс та неефективну державну природоохоронну політику. Серед невирішених питань зазначимо й те, що сучасна мережа природно-заповідного фонду області не впорядкована, не проведена належна інвентаризація, не вста-

новлені межові знаки та відсутні проекти землеустрою [2, 8].

Незважаючи на низку гострих сучасних проблем заповідної справи в Україні, на Дніпропетровщині простежується позитивна динаміка в розвитку природно-заповідного фонду (ПЗФ) області. Зокрема, за 2008–2010 рр. його площа збільшилася на 31225 га, тобто більш ніж наполовину – 54,5 % [9]. Але й дотепер на Дніпропетровщині відсутні біосферні заповідники, національні парки та зоологічні парки. Перший і єдиний діючий дендропарк, як об'єкт ПЗФ, оголошено у 2009 р., перший регіональний ландшафтний парк – у 2008 р. Єдиний до цього часу заповідник “Дніпровсько-Орільський” створено в 1990 р., проте серед природоохоронних установ України заповідники єдині, де можливі планомірні, багаторічні спостереження за динамікою природних процесів, рідкісними видами у

природних умовах та розробка наукових основ їх збереження [7, 15].

Для визначення перспектив розвитку природно-заповідного фонду на Дніпропетровщині, яка знаходиться у межах природної зони Степу, необхідно розуміти, яким чином представлена сучасна структура ПЗФ. Особливо це є актуальним для аналізу заповідних об'єктів і територій у межах земель, вкритих лісовою рослинністю, так як ліс у степовій зоні має переважно штучне походження та, на наш погляд, не може репрезентувати природу досліджуваної зони в межах об'єктів ПЗФ. Викладене неможливо без оцінки сучасної категоріальної структури природно-заповідного фонду та стану автотрофного блока біотичної складової заповідних екосистем.

Питанням заповідної справи на міжнародному рівні і в Україні останнім часом приділяється чимала увага як з боку держави, так і громадських організацій. Це підтверджується великою кількістю наукових конференцій, семінарів, тренінгів, численними науковими дослідженнями та публікаціями. Дослідженням стану заповідних екосистем та питанням охорони заповідних об'єктів та територій, розробці концептуальних питань Червоної та Зелених книг України, збереженню рідкісних видів рослин і тварин, імплементації та гармонізації норм Європейського

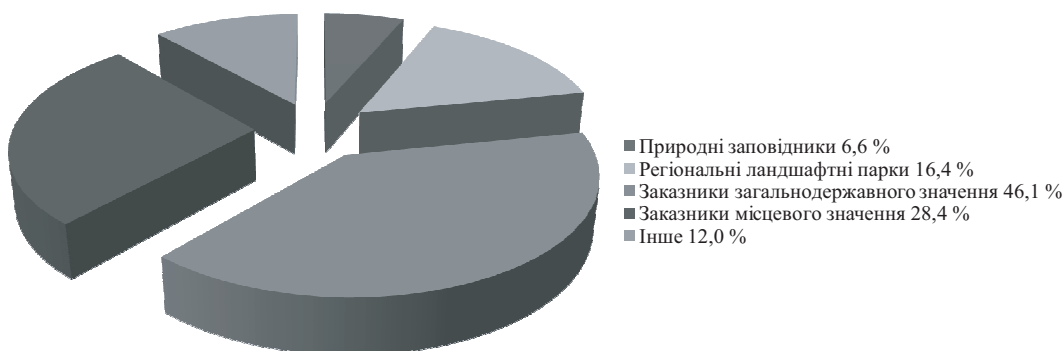
природоохоронного законодавства в систему правових норм в Україні присвячені роботи науковців Т.Л. Андрієнко-Малюк, Я.П. Дідуха, О.О. Кагала, І.А. Коротченко, С.Ю. Поповича, М.М. Перегрима [1, 3–6, 10, 11, 16].

**Мета даної роботи** – дослідити структуру природно-заповідного фонду в межах лісового фонду Дніпропетровської області й надати лісівничо-таксаційну оцінку робінієвих насаджень у межах об'єктів природно-заповідного фонду північного Степу України.

Роботу проводили, використовуючи дані Реєстру заповідних територій та об'єктів України [12, 13], матеріали базового лісовпорядкування (2014 р.) та загальноприйнятні таксаційні методики [2, 14].

**Результати дослідження та їх обговорення.** Природно-заповідний фонд Дніпропетровської області представлений 139 об'єктами загальною площею 57046,2 га; із них загальнодержавного значення – 30 об'єктів (30,3 тис. га) та місцевого 109 об'єктів (26,7 тис. га) [2].

Структура природно-заповідного фонду представлена об'єктами та територіями, що належать за природоохоронним законодавством України до відповідних до категорій (рис. 1). Аналіз структури показав, що на території області розташовані один природний заповідник – “Дніпровсько-Орільський”



*Структура природно-заповідного фонду Дніпропетровської області*

(3766,2 га); регіональних ландшафтних парків – 2 (9355,6 га); заказників загальнодержавного значення – 23 (26280,5 га), у тому числі місцевого значення – 46 (16172,9 га); пам'яток природи загальнодержавного значення – 3 (148,0 га); пам'яток природи місцевого значення – 49 (276,9 га); заповідних урочищ – 3 (466,4 га); ботанічних садів загальнодержавного значення – 2 (108,0 га), з яких місцевого значення – 1 (27,0 га); дендрологічних парків місцевого значення – 1 (2,8 га); парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення – 7 (417,5 га).

Для розуміння представленості об'єктів ПЗФ у рамках природних степових та штучних лісових екосистем наступним завданням даної роботи було виділення серед загальнофонду заповідних об'єктів, категорій, що функціонують у Дніпропетровській області на землях лісового фонду, вкритих лісовою рослинністю.

Здійснений аналіз дозволив встановити, що у віданні Дніпропетровського обласного управління лісового і мисливського господарства (ДООУЛМГ) на землях державного лісового фонду знаходиться 12952,6 га об'єктів природно-заповідного фонду, що становить 22,7 % від загального фонду ПЗФ області.

Об'єкти природно-заповідного фонду у структурі лісових насаджень ДООУЛМГ розподілені за підприємствами певним чином:

1) *державне підприємство “Дніпропетровський лісгосп”* – лісовий заказник загальнодержавного значення “Яцево” (175,0 га); регіональний ландшафтний парк “Придніпровський” (2159,0 га), ботанічні пам'ятки природи місцевого значення “Ділянка тополевих насаджень” (5,0 га) та “Ділянка дубових насаджень” (1,8 га);

2) *державне підприємство “Новомосковський лісгосп”* – ландшафтні заказники загальнодержавного значення “Комарівщина” (288,0 га) та “Приорільський” (325,0 га); ботанічні пам'ятки природи місцевого значення “Ділянка соснових насаджень” (5,0 га), “Поодинокі стоячі вікові сосни” (0,4 га), “Орлівчанські дубові насадження” (3,0 га), “Високопродуктивні дубові насадження” (11,8 га), “Вікові дуби” (15,0 га), “В'язівські дуби” (5,0 га), “Віковий дуб” (0,3 га) та

“Високопродуктивні насадження сосни звичайної” (5,0 га); гідрологічна пам'ятка природи “Чиста криниця” (1,5 га);

3) *державне підприємство “Марганецький лісгосп”* – ландшафтний заказник – “Богданівський”; ботанічні пам'ятки природи місцевого значення “Білі тополі” (1,0 га), “Нікопольські плавні” (3,7 га); парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва “Орджонікідзенська зона відпочинку” (221,0 га);

4) *державне підприємство “Васильківський лісгосп”* – ландшафтний заказник загальнодержавного значення “Преображенський” (63,0 га); лісовий заказник загальнодержавного значення “Дібрівський” (1079,0 га);

5) *державне підприємство “Павлоградський лісгосп”* – ландшафтні заказники загальнодержавного значення “Мар'їн гай” (527,9 га) та “Петропавлівські лимани” (156,9 га); орнітологічний заказник місцевого значення “Волошинська дача” (643,0 га); ботанічна пам'ятка природи місцевого значення “Ділянка насаджень сосни звичайної” (43,0 га);

6) *державне підприємство “Верхньодніпровський лісгосп”* – лісові заказники загальнодержавного значення “Велика Западня” (157,0 га), “Грушеватський” (598,0 га) та “Комісарівський” (947,0 га); лісові заказники місцевого значення “Балка “Парна” (361,0 га) та “Новопавлівський ліс” (650,0 га); ботанічний заказник “Грабівський” (207,0 га); ботанічна пам'ятка природи “Паськове” (56,0 га), заповідне урочище “Горіховий сад” (33,9 га).

Для подальшого дослідження було обрано деревостани *Robinia pseudoacacia* у межах насаджень об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення, підпорядковані державному підприємству “Верхньодніпровський лісгосп” і такі, що мають природоохоронний статус й режим охорони.

Система лісових заказників сформувалася за радянських часів, що надало природоохоронний статус штучно створеним лісовим насадженням, які мали виконувати утилітарні функції – рекреаційну, водоохоронну, протиерозійну. Наразі під охороною

*Лісівничо-таксаційний аналіз робінієвих деревостанів*

Об'єкт ПЗФ	Площа деревостанів		Тип лісу	Вік, років	Діаметр, см	Висота, м	Відносна повнота	Запас, тис.м <sup>3</sup>
	га	%						
<b>Загальнодержавного значення</b>								
Ландшафтні заказники								
“Велика Западня”	103,7	66,1	С1Г	38–78	21,8	20,6	0,77	17,8
“Комісарівський”	55,7	5,9	С1КПД	22–79	18,3	17,0	0,75	7,9
“Грушеватський”	9,2	1,5	СОГ	18–87	20,5	18,8	0,72	1,2
Ботанічний заказник								
“Трабівський”	42,7	20,6	Д1БКД	22–83	18,3	17,0	0,75	7,9
Ботанічна пам'ятка природи								
“Урочище Паськове”	1,5	45,9	С1Г	67	23,6	23,7	0,79	0,3
<b>Місцевого значення</b>								
Лісовий заказник								
“Балка “Парна”	126,7	34,1	Д1БКД	11–68	21,1	20,2	0,77	24,5
Ботанічні заказники								
“Балка Климова”	126,2	46,3	С1Г	29–73	22,3	20,5	0,78	24,5
“Балка Гостра”	110,8	63,3	Д1Г	36–73	21,1	21,0	0,80	23,4
“Балка Дурна”	32,5	23,7	СОГ	34–58	20,3	20,3	0,79	6,26
“Балка Глибока”	89,8	59,9	Д1БКД	37–58	20,3	19,5	0,80	89,8
Заповідне урочище								
“Торіховий сад”	2,6	7,7	С1Г	43–53	21,3	20,6	0,75	0,51

перебувають лісові екосистеми переважно штучного походження, у яких домінуючим компонентом деревостанів є робінія несправжньоакація.

У таблиці наведено результати аналізу лісівничо-таксаційної структури робінієвих деревостанів, що сформовані та функціонують у межах об'єктів ПЗФ північного Степу України.

Таким чином, робінієві деревостани в межах проаналізованих об'єктів ПЗФ “Велика Западня”, “Балка Гостра”, “Балка Глибока”, “Урочище Паськове” займають значні площі. Переважаючими типами лісу, в

яких функціонують робінієві деревостани в межах досліджуваних об'єктів, є галогенний варіант дуже сухого сугруду й груду. Значна частка площі природно-заповідних об'єктів усіх категорій представлена робінієвими насадженнями, що належать до перестиглої вікової групи із відповідними значеннями основних таксаційних параметрів – діаметра стовбуру і висоти дерева. Загальний запас стовбурової деревини робінієвих деревостанів оцінюється в 204,07 тис. м<sup>3</sup>, що становить матеріальний базис досліджуваних об'єктів природно-заповідного фонду.

### Висновки

Сучасний стан мережі об'єктів природно-заповідного фонду Дніпропетровської області належить до неоптимального та не відповідає європейським нормам щодо кількісної представленості та якісного складу її структури. Розширення мережі ПЗФ становить невідкладне завдання, оскільки нинішні показники заповідності даного регіону є надзвичайно віддаленими від європейських нормативів, не можуть забезпечити належне збереження природної флори та фауни та сталого функціонування довкілля регіону.

Збільшення площі заповідних об'єктів і території має відбуватися за рахунок земель, за-

їнятих природними степовими екосистемами, а не штучними лісовими. Автотрофна складова екосистем у межах значної кількості об'єктів природно-заповідного фонду, що підпорядковані ДООУЛМГ, сформована інтродукованим деревним видом із високою екологічною валентністю – робінією несправжньооакацією перестиглого віку.

Природоохоронний статус об'єктів ПЗФ унеможливилює здійснення лісгосподарських заходів, що призводить до формування деревостанів незадовільного фітосанітарного стану і робить сумнівною природоохоронну цінність досліджуваних об'єктів.

### Бібліографія

1. Андрієнко-Малюк Т.Л. Висвітлення фітосоціологічних стратегій під час освітнього процесу у вищій школі / Т.Л. Андрієнко-Малюк, О.В. Лукаш, Ю.О. Карпенко // Матеріали IV Міжнар. конф. "Planta Eurora", 16–20 травня 2016 р. – К., 2016. – С. 9–13.
2. Дідух Я.П. Види флори – можливі кандидати для виключення із списку кандидатів Червоної книги України / Я.П. Дідух // Матеріали IV Міжнар. конф. "Planta Eurora", 16–20 травня 2016 р. – К., 2016. – С. 16–18.
3. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / За ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проць – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 278 с.
4. Основні положення організації і розвитку лісового господарства Дніпропетровської області / В.П. Гульчак, М.Ф. Кравчук, А.Я. Дудинець та ін. – Ірпінь, 2011. – 129 с.
5. Коротченко І.А. Представленість видів природної флори в Європейському червоному списку судинних рослин / І.А. Коротченко // Матеріали IV Міжнар. конф. "Planta Eurora", 16–20 травня 2016 р. – К., 2016. – С. 32–38.
6. Ловинська В.М. Стан та продуктивність деревостанів *Pinus sylvestris* L. та *Robinia pseudoacacia* L. природного заповідника "Дніпровсько-Орільський" / В.М. Ловинська, С.А. Ситник // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – 2014. – № 1(33). – С. 191–196.
7. Манюк В.В. Система регіональних ландшафтних парків Дніпропетровщини: критерії формування та пріоритети в режимі / В.В. Манюк // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. – № 3/2, т. 17. – С. 122–130. – (Серія: Геологія. Географія).
8. Манюк В.В. Природно-заповідний фонд Дніпропетровщини: навч. довідник / В.В. Манюк, В.В. Манюк. – Дніпропетровськ, 2010. – 115 с.
9. Перегрим М.М. Охорона рідкісних і зникаючих видів флори ехіту в контексті реалізації глобальної та європейської стратегії збереження рослин / М.М. Перегрим // Український ботанічний журнал. – 2010. – № 4, т. 67. – С. 577–586.
10. Попович С.Ю. Становлення та сучасний стан мережі природно-заповідного фонду Степової зони України / С.Ю. Попович // Заповідна справа в Україні. – 2012. – 18(1–2). – С. 4–11.
11. Принципи, категорії, поняття й терміни оселищної концепції збереження біотичної різноманітності – український контекст / О.О. Кагало, Б.Г. Проць, І.М. Данилик, І.І. Чорней, Р.Я. Кіш // Біотипи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації: матеріали робочого семінару, 21–22 березня 2012 р. – Київ; Львів, 2012. – С. 29–36.
12. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного призначення. – К.: ТОВ "Центр екологічної освіти та інформації", 2009. – 332 с.
13. Реєстр природно-заповідного фонду Дніпропетровської області / Відповід. за випуск К.М. Обухів. – Дніпропетровськ, 1983. – 43 с.
14. Ситник С.А. Лісівничо-таксаційний аналіз лісів Дніпропетровської області / С.А. Ситник, В.М. Ловинська, В.М. Величко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – 21(2). – С. 76–82. – (Серія: Біологія, Екологія).
15. Ситник С.А. Таксаційна структура деревостанів у насадженнях об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення у Степовому Придніпров'ї / С.А. Ситник // Тези доповідей міжнар. науково-практ. конф. "Виклики ХХІ століття та їхнє вирішення у лісовому комплексі та довкіллі". – К.: НУБПУ, 2015. – С. 47–49.
16. Global Strategy for plant Conservation. – Richmond: BGCI, 2002. – 16 p.

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор **О.В. Жуков**